

MUHANDISLIK

& IQTISODIYOT

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

№8

2025
avgust

Milliy nashrlar

OAK: <https://oak.uz/pages/4802>

05.00.00 – Texnika fanlari

08.00.00 – Iqtisodiyot fanlar

Google Scholar

OPEN ACCESS

ULRICHSWEB™
GLOBAL SERIALS DIRECTORY

Academic
Resource
Index
ResearchBib

ISSN
INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
INTERNATIONAL CENTRE

CYBERLENINKA

OpenAIRE

ROAD

INDEX COPERNICUS
INTERNATIONAL

BASE

Crossref

НАУЧНАЯ ЭЛЕКТРОННАЯ
БИБЛИОТЕКА
LIBRARY.RU

РЭУ.РФ
РОССИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ Г.В. ПЛЕХАНОВА
ТАШКЕНТСКИЙ ФИЛИАЛ

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Elektron nashr,
251 sahifa, avgust, 2025-yil.

Bosh muharrir:

Zokirova Nodira Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, DSc, professor

Bosh muharrir o'rinbosari:

Shakarov Zafar G'afforovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori, PhD, dotsent

Tahrir hay'ati:

Abduraxmanov Kalendar Xodjayevich, O'z FA akademigi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori, professor

Maxkamov Baxtiyor Shuxratovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shaumarov Said Sanatovich, texnika fanlari doktori, professor

Turayev Bahodir Xatamovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Nasimov Dilmurod Abdulloyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Allayeva Gulchexra Jalgasovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Arabov Nurali Uralovich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Maxmudov Odiljon Xolmirzayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Xamrayeva Sayyora Nasimovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bobonazarova Jamila Xolmurodovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Irmatova Aziza Baxromovna, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Bo'taboyev Mahammadjon To'ychiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Shamshiyeva Nargizaxon Nosirxuja kizi, iqtisodiyot fanlari doktori, professor,

Xolmuxamedov Muhsinjon Murodullayevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Xodjayeva Nodiraxon Abdurashidovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Amanov Otabek Amankulovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Qurbonov Samandar Pulatovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Zikriyoyev Aziz Sadulloyevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Tabayev Azamat Zaripbayevich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sxay Lana Aleksandrovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Ismoilova Gulnora Fayzullayevna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Djumaniyazov Umrbek Ilxamovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kasimova Nargiza Sabitdjanovna, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent

Kalanova Moxigul Baxritdinovna, dotsent

Ashurzoda Luiza Muxtarovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Sardor Begmaxmat o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sharipov Botirali Roxataliyevich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor

Tursunov Ulug'bek Sativoldiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Bauyetdinov Majit Janizaqovich, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti dotsenti, PhD

Botirov Bozorbek Musurmon o'g'li, Texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Sultonov Shavkatjon Abdullayevich, Kimyo fanlari doktori, (DSc)

Jo'raeva Malohat Muhammadovna, filologiya fanlari doktori (DSc), professor.

muhandislik & iqtisodiyot

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

- 05.01.00 – Axborot texnologiyalari, boshqaruv va kompyuter grafikasi
- 05.01.01 – Muhandislik geometriyasi va kompyuter grafikasi. Audio va video texnologiyalari
- 05.01.02 – Tizimli tahlil, boshqaruv va axborotni qayta ishlash
- 05.01.03 – Informatikaning nazariy asoslari
- 05.01.04 – Hisoblash mashinalari, majmualari va kompyuter tarmoqlarining matematik va dasturiy ta'minoti
- 05.01.05 – Axborotlarni himoyalash usullari va tizimlari. Axborot xavfsizligi
- 05.01.06 – Hisoblash texnikasi va boshqaruv tizimlarining elementlari va qurilmalari
- 05.01.07 – Matematik modellash
- 05.01.11 – Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt
- 05.02.00 – Mashinasozlik va mashinashunoslik
- 05.02.08 – Yer usti majmualari va uchish apparatlari
- 05.03.02 – Metrologiya va metrologiya ta'minoti
- 05.04.01 – Telekommunikatsiya va kompyuter tizimlari, telekommunikatsiya tarmoqlari va qurilmalari. Axborotlarni taqsimlash
- 05.05.03 – Yorug'lik texnikasi. Maxsus yoritish texnologiyasi
- 05.05.05 – Issiqlik texnikasining nazariy asoslari
- 05.05.06 – Qayta tiklanadigan energiya turlari asosidagi energiya qurilmalari
- 05.06.01 – To'qimachilik va yengil sanoat ishlab chiqarishlari materialshunosligi

- 05.08.03 – Temir yo'l transportini ishlatish
- 05.09.01 – Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar
- 05.09.04 – Suv ta'minoti. Kanalizatsiya. Suv havzalarini muhofazalovchi qurilish tizimlari
- 10.00.06 – Qiyosiy adabiyotshunoslik, chog'ishtirma tilshunoslik va tarjimashunoslik
- 10.00.04 – Yevropa, Amerika va Avstraliya xalqlari tili va adabiyoti
- 08.00.01 – Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 – Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 – Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 – Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 – Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 – Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 – Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 – Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 – Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 – Marketing
- 08.00.12 – Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 – Menejment
- 08.00.14 – Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 – Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 – Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 – Turizm va mehmonxona faoliyati

Ma'lumot uchun, OAK
Rayosatining 2024-yil 28-avgustdagi 360/5-son qarori bilan "Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etishga tavsiya etilgan milliy ilmiy nashrlar ro'yxati"ga texnika va iqtisodiyot fanlari bo'yicha "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali ro'yxatga kiritilgan.

Muassis: "Tadbirkor va ishbilarmon" MChJ

Hamkorlarimiz:

1. Toshkent shahridagi G.V.Plexanov nomidagi Rossiya iqtisodiyot universiteti
2. Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
3. Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari instituti" milliy tadqiqot universiteti
4. Islom Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti
5. Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
6. Toshkent davlat transport universiteti
7. Toshkent arxitektura-qurilish universiteti
8. Toshkent kimyo-texnologiya universiteti
9. Jizzax politexnika instituti

MUNDARIJA

Visualdsp++ platformasida raqamli signal protsessorlarini dasturlash texnologiyasi	12
Ibragimov Sanjarbek Salijanovich	
Tadbirkorlik tushunchasi: falsafiy-iqtisodiy va ijtimoiy-psixologik tahlil.....	19
Rajabov Sirojiddin Mansurovich	
Xorijiy davlatlar sog'liqni saqlash tizimida investitsiya loyihalarini davlat-xususiy sheriklik asosida moliyalashtirish mexanizmi.....	26
Karabayev Sanjar Abdusamatovich	
Feasibility study and site optimization for small hydropower plants along the syr darya river in Uzbekistan.....	33
Karimov Mustafu Aminbayevich, Berdiyev Usmon Tolib o'g'li	
Agrar sohada risklarning o'zaro ta'sirchan tarzda namoyon bo'lish xususiyatlari.....	42
Baymirzaev Dilmurod Nematovich	
Parrandachilik mahsulotlari omilli tahlil qilishda indeks usulidan foydalanish.	47
Bobomuratov Imomkul Islamovich	
O'zbekiston telekommunikatsiya sohasida raqamlashtirish jarayonlarini samarali boshqarish: "O'zbektelekom" ak misolida	56
Islamov Javlon Rasulovich	
Tijorat banklari amaliyotida jinoiy daromadlarni legallashtirishga qarshi kurashish yo'nalishlari.....	59
Rustamov Sunnatillo Rustamovich	
Tadbirkorlikning mamlakat yaimdagi ulushi va uning o'zgarish tamoyillari	66
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Norasmiy bandlikning yashirin iqtisodiyot shakllanishi va dinamikasiga ta'sirining nazariy va amaliy jihatlar	72
Xasanov Jaxongir Jamshidovich, Sharifxo'jayev Shavkat Oqilovich	
O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari tomonidan kichik biznes subyektlariga ajratilgan kreditlarning amaliy holati va dinamikasi	80
Irgasheva Nigora Akbarovna	
Туристская мобильность стран персидского залива как устойчивый и перспективный источник въездного туризма в Узбекистан	87
Гольшева Елена Вячеславовна; Додиев Феруз	
O'zbekistonda sug'urta bozori holati va o'sish sur'ati	96
Bazarov Zakir Xonqulovich	
Davlat xaridlarida narxning eng yuqori chegarasi: huquqiy mexanizm va amaliy ahamiyati	101
Mamasoliyev Abrorbek Abdug'ani o'g'li	
O'zbekiston respublikasida norasmiy sektor va aholini norasmiy mehnat bilan bandligining legallashtirishini boshqarishni istiqbolli ko'rsatkichlari	105
Qoraboev Nuriddin Pardaboy o'g'li	
Разработка инновационных инструментов и механизмов стратегического управления проектами.....	110
Мансурова Севара Мансуровна	
Sug'urta kompaniyalarida moliyaviy barqarorlikni ta'minlashning metodologik asoslari: nazariy va amaliy jihatlar	114
Haqberdiyev Bekzod O'ktamovich	
Учёт и аудит обязательств на предприятиях: анализ зарубежного опыта и практики	120
Халыкназарова Гулназ Жалгасбай кызы	
Theoretical Basis for Ensuring a Cotton Layer on a Conveyor Belt	126
G'.R.Rakhmatov	

Korxonalarning moliyaviy barqarorligini boshqarish	132
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li	
Targetlangan iqtisodiy siyosat orqali kambag'allikka qarshi kurash.....	138
Baratov J.N.	
Jismoniy shaxslarning daromadlariga deklaratsiya asosida soliq solish mexanzmini takomillashtirish	144
Ibragimov Zafar Ismailovich	
Bekobod sement zavodida ishlab chiqarish jarayonlarida og'ir mehnat omillarini avtomatlashtirish orqali xavfni kamaytirish	152
Ishchanov Atabay Reyimberdiyevich	
Tadbirkorlikning mamlakat yaimdagi ulushi va uning o'zgarish tamoyillari	159
Ibragimova Gulchexra Toxirovna	
Практические подходы к выявлению и оценке налоговых рисков на основе сегментации деятельности налогоплательщиков	164
Голубова Ольга Сергеевна, Элбаева Мукаддас Рашидовна	
Tijorat banklari faoliyatini transformatsiyalashuv jarayonlarini takomillashtirish	170
Kulboyeva Nargiz Majitovna	
O'zbekistonda innovatsion faoliyatga ta'sir qiluvchi tashqi va ichki omillar.....	176
Anasxon Yunusov A'zamjon o'g'li	
Применение метода анализа иерархий для выбора оптимальной экспортной стратегии: на примере Узбекских предприятий, экспортирующих товары в россию.....	180
Муниса Мирзалиевна Турдибаева	
Processing of Sulfide Copper Ores With Copper and Silver Recovery.	185
Mamaisakova Zebo Bahodir qizi	
Korxonalar eksport salohiyatini rivojlantirishning xorij tajribasi.....	189
Naimxonov Ma'rufxon Zokirxon Og'li	
Corporate Governance Reforms and Financial Performance Dynamics: Evidence From State-Owned Banks in Uzbekistan	194
Yusufjon Pulatov, Bakhtiyor Islamov	
Tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmining uslubiy jihatlari va o'ziga xos xususiyatlari	200
Kaxxarov Ulug'bek Xalmatovich	
Восстановление геологических сигналов с использованием кубических базисных сплайнов.....	204
Гофуржонов Мухаммадали, Гофуржонова Маржона	
Tijorat banklari moliyaviy barqarorligini ta'minlashning amaliy jihatlari	210
Madaminov Bekzod Allayarovich	
Moliyaviy savodxonlik va moliyaviy siyosatning o'zaro ta'siri: O'zbekiston va xalqaro tajriba tahlili.....	215
Irgashev Anvar Farxodovich	
Yashil moliyalashtirishda moliyaviy instrumentlar.....	220
Abduraxmonov Alimardon Sodiq o'g'li	
Sanoatni rivojlanish tendensiyalari va o'ziga xos xususiyatlari (Xorazm viloyati misolida).....	224
Salayev Jasurbek Komilovich	
Tijorat banklari raqobatbardoshlik qobiliyatini oshirish bo'yicha xorij tajribasi va uni O'zbekiston tijorat banklari faoliyatida qo'llanilishi.....	230
Shamsiyev Nurbek Fazliddin o'g'li	
Mamlakatda yashirin iqtisodiyotga qarshi kurashish dastaklari	237
Raxmonov Lochin To'xtamishovich	
Theoretical principles of cluster formation in metallurgical industry enterprises.....	243
Abdullayeva Matluba Nematovna	

KORXONALARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI BOSHQARISH

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li

Toshkent xalqaro universiteti

Biznes va innovatsion ta'lim fakulteti

dekani, i.f.b.f.d., dotsent

Annotatsiya: Ushbu maqolada korxonalar moliyaviy barqarorligini boshqarishning bugungi kundagi ahamiyati haqida so'z yuritiladi. Xususan, korxonaning moliyaviy farovonligi bevosita uning qancha kapitalga ega ekanligiga va korxona aktivlarining qanday shakllanishiga bog'liq bo'ladi. Ko'p jihatdan korxonaning moliyaviy holati sof foydaning o'sishi, aktivlarning ortishi, korxona mol-mulki qiymatining oshishi hamda o'z kapitalining ko'payishi bilan belgilanadi va bu jarayonlar muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: moliyaviy barqarorlik, valyuta kursi, foiz stavkalari, ta'minot zanjiri, pul oqimi, kapital, stress-test, daromad va xarajatlar muvozanati.

Abstract: This article discusses the current importance of managing the financial stability of enterprises. In particular, the financial well-being of a company directly depends on the amount of capital it possesses and the structure of its assets. To a large extent, the financial condition of an enterprise is determined by the growth of net profit, the increase in assets, the appreciation of the company's property, and the expansion of its equity capital.

Keywords: financial stability, exchange rate, interest rates, supply chain, cash flow, capital, stress test, income and expenditure balance.

Аннотация: В данной статье рассматривается актуальность управления финансовой устойчивостью предприятий на современном этапе. В частности, финансовое благополучие предприятия напрямую зависит от объёма его капитала, а также от структуры и формирования активов. Во многом финансовое состояние предприятия определяется ростом чистой прибыли, увеличением активов, ростом стоимости имущества предприятия и увеличением собственного капитала.

Ключевые слова: Финансовая устойчивость, валютный курс, процентные ставки, цепочка поставок, денежный поток, капитал, стресс-тест, баланс доходов и расходов.

KIRISH

O'zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy o'zgarishlar, raqamlashuv va xususiylashtirish jarayonlari shiddat bilan kechayotgan bir paytda korxonalar moliyaviy barqarorligini baholash va boshqarish yangi yondashuvlarni talab qilmoqda. Valyuta kurslari, foiz stavkalari, ta'minot zanjirlari va bozor talabidagi o'zgarishlar likvidlikka, naflikka va qarz tuzilmasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, koeffitsiyentlar tizimi bilan cheklanib qolmasdan, operatsion, investitsion va moliyalashtirishga oid pul oqimlarini kompleks tahlil qilish, ssenariy va stress-testlar o'tkazish orqali barqarorlikni xolis baholash zarur.

Moliyaviy barqarorlik nafaqat korxonaning biznes samaradorligi va ishbilarmonlik faolligining ijobiy darajasini saqlab qolish qobiliyatini aks ettiradi, balki investitsiya jozibadorligi va to'lov qobiliyatini ta'minlash hamda uni oshirish imkoniyatidir. Uni ta'minlashning asosiy sharti savdo hajmining o'sishidir, chunki daromad joriy xarajatlarni qoplash va foyda olish manbai bo'lib xizmat qiladi. Bu esa o'z navbatida korxonaning tadbirkorlik faoliyatini kengaytirish uchun sharoit yaratadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Korxonaning moliyaviy barqarorligini ta'minlashda pul mablag'lari korxonalar uchun moliyaviy majburiyatlarni bajarish zarur bo'lgan muhim aktivdir. Pul resurslarini samarali boshqarish tashkilot barqarorligi, kelajakni rejalashtirish va majburiyatlarni bajarish uchun muhim ahamiyatga ega. Korxonada mavjud bo'lgan pul mablag'lari miqdori uning o'sish imkoniyatlariga, aktivlarni sotish jarayonlariga hamda aksiyadorlarga dividendlarni to'lash kabi omillarga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Keynsning umumiy nazariyasi 1990-yilda naqd pulni saqlashning turli motivlarini, jumladan ehtiyotkorlik, tranzaksiya va spekulativ motivlarni ko'rsatib, uning moliyaviy barqarorlik va rentabellikni ta'minlashdagi rolini ta'kidlaydi. Naqd pul mablag'larini samarali boshqarish, Barret 1999-yilda ta'kidlaganidek, mablag'larni taqsimlashni optimallashtirish va qarz olishni minimallashtirish uchun xarajatlar bo'yicha o'z vaqtida qarorlar qabul qilishni, proaktiv bank faoliyatini yuritishni, daromadlarni yig'ishni va pul oqimlarini aniq prognozlashni o'z ichiga oladi.

Pul oqimlarini boshqarish tashkilotning likvid aktivlaridan foydalanishni optimallashtirish uchun ularni tizimli ravishda nazorat qilish, tartibga solish va investitsiya qilishni qamrab oladi. Bu biznesning barqarorligi va operatsion hayotiyli uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega hisoblanadi. Barret 1999-yilda pul mablag'larini boshqarishni naqd pul oqimi qiymatini maksimal darajada oshirishga qaratilgan strategik jarayon sifatida belgilaydi, Storkey esa 2003-yilda korxonaning majburiyatlarini iqtisodiy jihatdan samarali bajarish uchun kerakli vaqtda hamda kerakli joyda naqd pulning to'g'ri miqdoriga ega bo'lish muhimligini ta'kidlaydi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

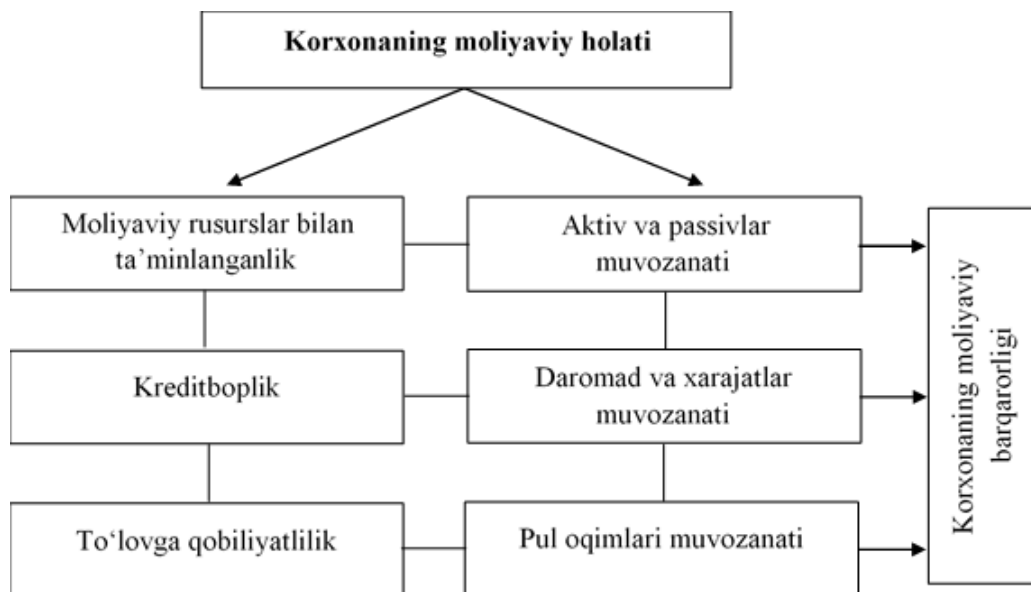
Tadqiqot ishini bajarishda kuzatish, ma'lumotlarni yig'ish, umumlashtirish, taqqoslash, mahalliy va xorijiy olimlarning korxonalar moliyaviy barqarorligini boshqarish bilan bog'liq faoliyatidagi iqtisodiy qarashlari, sohada muammolar va ularning yechimlari bo'yicha izlanishlari, shuningdek sohaga doir qonuniy va me'yoriy-huquqiy hujjatlar o'rganilib, xulosa hamda takliflar ishlab chiqildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Moliyaviy sharoitlar barqaror, beqaror yoki inqirozli holatda bo'lishi mumkin. Barqaror holatga korxona o'zining uzluksiz faoliyati davomida erishadi va soliqlar, yig'imlar, xodimlarga ish haqi hamda aksiyadorlarga dividendlar kabi o'z vaqtida to'lovlarni amalga oshirish qobiliyati bilan tavsiflanadi. Buning uchun korxonalar kapital oqimi jarayonini o'z-o'zini qayta ishlab chiqarish va to'lov qobiliyatini ta'minlash uchun daromadlarning xarajatlardan yuqori bo'lishiga erishishi zarur.

Korxonaning moliyaviy farovonligi bevosita uning qancha kapitalga ega ekanligiga va aktivlarning qanday shakllanishiga bog'liq. Ko'p jihatdan korxonaning moliyaviy holati sof foydaning o'sishi, aktivlarning ortishi, korxona mol-mulki qiymatining oshishi hamda o'z kapitalining ko'payishi bilan belgilanadi va bular muhim ahamiyat kasb etadi.

Quyida korxonaning moliyaviy barqarorligini shakllantiruvchi tarkibiy qismlar keltiriladi:

1-rasm. Korxonalarning moliyaviy barqarorligini shakllantiruvchi tarkibiy qismlari¹

Rasmda ko'rib turganimizdek, ushbu uch guruh — resurslar, kreditboplik, to'lov qobiliyati o'rtasidagi muvozanatlar (aktiv–passivlar, daromad–xarajatlar, pul oqimlari) ijobiy bo'lsa, oxirgi nuqtada korxonaning moliyaviy barqarorligi ta'minlanadi.

Agar korxonada qarz mablag'lari ulushi ortsa, unda sof foyda miqdori kamayadi va shunga mos ravishda kapitalning rentabelligi pasayadi. Quyidagi holatlarni korxona aktivlari tarkibidagi ijobiy tendensiya sifatida baholash mumkin:

- joriy aktivlarning o'sish sur'atlarining uzoq muddatli aktivlardan yuqori bo'lishi;
- o'z kapitalining 50 foizdan ortishi;
- joriy aktivlarning kamida 5 foizi uchun naqd pul mablag'lari mavjud bo'lishi.

1 Muallif ishlanmasi

Korxonaning to'lov qobiliyati — bu qisqa muddatli majburiyatlarni qoplash uchun zarur bo'lgan aylanma mablag'larning mavjudligi bilan belgilanadi. To'lov qobiliyati qulay ishbilarmonlik muhitini yaratadi va uning raqobatbardoshligini mustahkamlaydi, chunki bu samaradorlik bilan bog'liq aktivlar hamda kapitalning oqilona boshqarilishini anglatadi.

Tadbirkorlik faoliyatini tahlil qilishning to'rt yo'nalishi mavjud:

Birinchidan, korxonaning iqtisodiy va moliyaviy faoliyatini rivojlantirishning asosiy ko'rsatkichlari bo'yicha rejalarning bajarilishini baholashdir. Bu jarayon korxona strategiyasi amalga oshish darajasini, resurslardan foydalanish samaradorligini va barqaror naqd pul oqimlari ta'minlanishini aniqlovchi markaziy boshqaruv funksiyasi hisoblanadi. Baholash "reja—amal" taqqoslashiga asoslanadi va asosiy ko'rsatkichlarning ijrosini chuqur tahlil qilish orqali natijalarni omillar kesimida ochib beradi.

Ikkinchidan, korxona faoliyati hajmini oshirish sur'atlarini baholash lozim. Bunda talabni kengaytirish, ishlab chiqarish quvvatini samarali boshqarish va mahsulot/xizmat qiymat taklifini kuchaytirish uyg'un strategiya asosida amalga oshiriladi. Marketing va sotuv kanallari diversifikatsiyasi, mijozlarni jalb etish va ularni saqlab qolish hamda o'rtacha chekni oshirish orqali sotuv drayverlari kuchaytiriladi. Assortimentni qayta tanlash va innovatsiya joriy etish yuqori marjali ulushni ko'paytirib, hajm o'sishini barqarorlashtiradi, narx siyosati esa talab elastikligini hisobga olgan holda dinamik boshqariladi.

Uchinchidan, korxonaning iqtisodiy resurslaridan foydalanish samaradorligi baholanadi. Iqtisodiy resurslarga mehnat, kapital (asosiy va aylanma), moddiy-energetik resurslar, axborot va texnologiya, vaqt hamda intellektual yoki nomoddiy aktivlar kiradi.

To'rtinchidan, korxonaning bozor barqarorligini baholash muhimdir. Bunda eng asosiy yo'nalish — qiymat taklifini aniq differentsiatsiya qilish va mijozlar bazasini barqaror ushlab qolishdan iborat. Bu uchun narx siyosati elastikligini hisobga olgan holda dinamik praysingni qo'llash, assortimentni yuqori marjali va tez aylanuvchi SKUlar tomon optimallashtirish, oflayn, onlayn va dilerlik kanallarini diversifikatsiya qilish hamda yetkazib berishning uzluksizligini ta'minlash zarur.

Korxonaning moliyaviy holatini tezkor baholashda vertikal va gorizontaal balans tahlilidan foydalaniladi. Vertikal tahlil balans valyutasida balans moddalarining ulushini hisoblashni o'z ichiga olsa, gorizontaal tahlil yil boshidagi va hisobot sanasidagi balans ma'lumotlarini taqqoslashga asoslanadi.

Moliyaviy ko'rsatkichlar to'plami asosida korxonaning likvidligi, to'lov qobiliyati, moliyaviy barqarorligi va ishbilarmonlik faolligi darajasi aniqlanadi. Yuqoridagilardan kelib chiqadiki, moliyaviy holatni baholash turli darajadagi tafsilotlarda amalga oshirilishi mumkin.

Korxonaning moliyaviy holatini aniqlashda dastlabki diagnostika muhim bosqichdir. U korxonaning moliyaviy ahvolini tezkor va tizimli tarzda "skrining" qilish jarayoni bo'lib, keyingi chuqur tahlil uchun "xarita" tayyorlaydi. Uning maqsadi likvidlik, moliyaviy barqarorlik, naflilik va pul oqimlari sifatidagi asosiy xavf hamda imkoniyatlarni ilk bosqichda aniqlashdan iborat.

Korxonaning moliyaviy holati uning o'z faoliyatini moliyalashtirish qobiliyatini anglatadi. Bu korxonaning normal faoliyat yuritishi uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar bilan ta'minlanganligi, ularni oqilona joylashtirish va samarali foydalanish darajasi, boshqa yuridik hamda jismoniy shaxslar bilan moliyaviy munosabatlari, to'lov qobiliyati va moliyaviy barqarorligi bilan tavsiflanadi.

Odatda, moliyaviy holat barqaror, ustuvor emas yoki inqirozli bo'lishi mumkin. Korxonaning o'z vaqtida to'lovlarni amalga oshirishi va faoliyatini kengaytirilgan asosda moliyalashtirishi uning yaxshi moliyaviy holatidan dalolat beradi. Aktivlar hajmining o'sish koeffitsiyenti quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$K_{ho} = (A_1 - A_0) / A_0, \quad (1)$$

bu yerda A_1, A_0 — hisobot va bazis davrlarida aktivlarning o'rtacha yillik qiymati.

Mahsulot, tovar, ish va xizmatlarni sotishdan tushumning o'sish koeffitsiyenti (K_{mst}) quyidagicha belgilanadi:

$$K_{mst} = (ST_1 - ST_0) / ST_0, \quad (2)$$

bu yerda ST_1, ST_0 — hisobot va bazis davrlaridagi sotishdan tushum.

Foydaning o'sish koeffitsiyenti quyidagi formula bilan aniqlanadi:

$$K_{fo} = (F_1 - F_0) / F_0, \quad (3)$$

bu yerda F_1, F_0 — odatiy faoliyatdan olingan foyda (solliqqa — buxgalteriya foydasi)ning hisobot va bazis davrlaridagi qiymati.

Agar K_{mst} va K_{fo} Kpi dan yuqori bo'lsa, bu korxonaning xo'jalik vositalaridan foydalanish samaradorligi o'tgan davrga nisbatan oshganidan dalolat beradi, aks holda teskarisi sodir bo'ladi.

Korxonaning moliyaviy holati — bu uning qarz majburiyatlarini qoplash qobiliyatini aks ettiradigan ko'rsatkichlar majmuidir. Moliyaviy holat tahlilining asosiy axborot manbalari buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobot ma'lumotlaridan iborat. Korxonaning moliyaviy ahvolini obyektiv baholash uchun bir qator davrlar kesimida mulkning (aktivlarning) o'rtacha qiymatidagi o'zgarishlarni korxona faoliyatining moliyaviy natijalaridagi o'zgarishlar bilan taqqoslash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Quyidagi 1-jadvalda korxona mulkining tarkibi va uni moliyalashtirish manbalari keltiriladi. Pul mablag'lari, qimmatli qog'ozlar va real debitorlik qarzdorligi, ya'ni likvid aktivlar, 1 yil ichida qaytarish muddati keladigan qisqa muddatli majburiyatlarni (kreditorlik qarzdorligi, bank kreditlari va qarzlarni) qoplash manbai hisoblanadi. Likvid aktivlarning qolgan qismi esa uzoq muddatli majburiyatlarni (qaytarish muddati 1 yildan ortiq bo'lgan bank kreditlari va qarzlarni) qoplash uchun ishlatiladi. Agar barcha tashqi majburiyatlar qoplangandan so'ng korxona ixtiyorida yana ma'lum hajmdagi likvid aktivlar qolsa, ular aksiyadorlar o'rtasida taqsimlash obyektiqa aylanadi.

Korxonaning moliyaviy holati uning ishlab chiqarish, tijorat va moliyaviy faoliyati natijalariga bog'liq. Agar ishlab chiqarish va moliyaviy rejalar muvaffaqiyatli bajarilsa, bu holat korxonaning moliyaviy ahvoriga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Aksincha, mahsulot ishlab chiqarish va sotish rejasining bajarilmasligi tannarxning oshishiga, tushum va foyda miqdorining kamayishiga olib keladi, natijada esa korxonaning moliyaviy holati va to'lov qobiliyati yomonlashadi.

O'z navbatida, barqaror moliyaviy ahvol ishlab chiqarish rejalarining bajarilishiga va ishlab chiqarish ehtiyojlarini zarur resurslar bilan ta'minlashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi (1-jadval).

1-jadval: Kompaniya aktivlari tarkibi va uni moliyalashtirish manbalari²

Aktiv	Passiv
O'zoq muddatli va aylanma aktivlar	Moliyalashtirish manbalari
Uzoq muddatli (immobilizatsiya qilingan) aktivlar, foydalanish muddati 12 oydan ortiq	O'z kapitali:
Kechiktirilgan soliq aktivlari	kapital va rezervlar
Aylanma (mobil) aktivlar, foydalanish muddati 12 oydan oshmaydi:	Qarz kapitali:
zaxiralar	uzoq muddatli majburiyatlar
xarid qilingan qiymatliklar bo'yicha QQS	qisqa muddatli majburiyatlar
debitorlik qarzdorligi:	kredit va qarzlarni
uzoq muddatli	kreditorlik qarzdorligi
qisqa muddatli	kelgusi davr daromadlari
ta'sischi'larning ustav kapitaliga ulush qo'yish bo'yicha qarzdorligi	ishtirokchilar oldida daromad (dividend) to'lash bo'yicha qarz
qisqa muddatli moliyaviy qo'yilmalar	kelgusi xarajatlar uchun rezervlar
pul mablag'lari	boshqa qisqa muddatli majburiyatlar
boshqa aylanma aktivlar	

Jadvaldan ko'rib turganimizdek, balansning aktiv va passiv guruhlari o'rtasidagi moliyaviy bog'liqlik moliyalashtirish masalalarini quyidagicha ko'rib chiqishni taqozo etadi: qisqa muddatli qarz manbalari aylanma (mobil) aktivlarni to'ldirishga mo'ljallangan bo'lsa, uzoq muddatli o'z va qarz manbalari ko'chmas mulkni sotib olish, kapital qo'yilmalar hamda boshqa aylanmadan tashqari (vneoborotnye) aktivlar uchun xizmat qiladi.

Korxonaning aylanma kapitalini boshqarish bo'yicha yakuniy xulosalarni faqat balans tuzilmasini baholashga asoslanib chiqarib bo'lmaydi. Bu baholash aylanma aktivlar va qisqa muddatli majburiyatlar tahlili, shuningdek aylanish ko'rsatkichlari tahlili bilan uyg'unlashtirilishi lozim.

Debitorlik qarzdorligining mutlaq hajmi o'sishi mahsulot sotish hajmlari ortganda tabiiy holat bo'lishi mumkin va bu xaridorlar qarzlarni undirish darajasining yomonlashganini anglatmaydi. Shuningdek, debitorlik qarzdorligi ulushining kamayishi yoki ortishi ham qarzlarni undirish holati yaxshilandi yoki yomonlashdi, degan qat'iy xulosani bermaydi. Masalan, boshqa barcha sharoitlar o'zgarmas holda materiallarni uzoq muddatli zaxiraga xarid qilish aylanma aktivlarning boshqa tarkibiy qismlari ulushining tabiiy ravishda qisqarishiga olib keladi.

2 Muallif ishlanmasi

Aylanmadan tashqari aktivlar ulushini baholashda ularning asosiy qismini asosiy vositalar tashkil etadi. Shu sababli balans tuzilmasini baholashda eng avvalo asosiy vositalar ulushidagi sezilarli o'zgarishlar (3–5 % gacha oshishi yoki kamayishi) tahlil qilinadi. Keyin bu o'zgarishlarning sabablarini aniqlash zarur bo'ladi. Jumladan, sabablar quyidagilar bo'lishi mumkin:

- asosiy fondlarni sotib olish;
- asosiy vositalarni qayta baholash;
- amortizatsiya.

Aylanma aktivlar ulushini baholashda esa ularning ulushidagi o'zgarishlarni tahlil qilish uchun davr davomida asosiy tarkibiy qismlar dinamikasi o'rganiladi. Odatda, tarkibiy qismlarning 5 foizdan ortiq kamayishi yoki ko'payishi balans tuzilmasida aylanma aktivlar ulushining sezilarli o'zgarishiga sabab bo'ladi.

Balansda o'z kapitalining ulushidagi o'zgarishlarni baholashda uning eng muhim moddalar — taqsimlanmagan foyda va aylanmadan tashqari aktivlarni qayta baholash asos qilib olinadi. Ularning balans qiymatidagi sezilarli o'zgarish o'z kapitali summasini keskin oshirishi yoki kamaytirishi mumkin, bu esa o'z navbatida, uning ulushiga ta'sir qiladi. Biroq agar qarz mablag'lari miqdori ham mos ravishda qisqarsa, o'z kapitali summasining kamayishi passivlar tarkibidagi ulushiga jiddiy ta'sir ko'rsatmaydi.

O'z mablag'lari dinamikasidagi o'zgarishlarni baholashda aniq raqamlar va zarur kapital summalari orasidagi tafovut tahlil qilinadi. Agar mavjud summa zarur qiymatdan yuqori yoki unga yaqin bo'lsa, xavotirga asos yo'q. Ammo agar u zarur qiymatdan past bo'lsa, bu holat o'z kapitalining rentabelligiga qanday ta'sir qilishini aniqlash va ushbu ko'rsatkichni bir necha hisobot davrlari bo'yicha kuzatish lozim.

Agar o'z kapitali ulushining qisqarishi rentabellikni pasaytirmagan bo'lsa, demak, jalb etilgan qarz mablag'lari korxona uchun juda qimmatga tushmayapti, ya'ni ular tarkibida foiz to'lovi bo'yicha yuqori xarajatli qarzlardan mavjud emas. Aksincha, agar rentabellik sezilarli pasaygan bo'lsa, qarz manbalarini qayta ko'rib chiqish talab etiladi. Masalan, kreditlar ulushini kamaytirish, ularni arzonroq kredit va zaymlarga almashtirish, yirik kreditorlar bilan to'lovlarni bo'lib-bo'lib to'lash (rassrochka) muddatini uzaytirish kabi choralarni ko'rish maqsadga muvofiq.

Balans passivida uzoq muddatli majburiyatlar ulushidagi o'zgarishni baholash uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim:

- tahlil davri davomida ularning balansdagi ulushini hisoblash;
- ushbu majburiyatlarni aynan qaysi passivlar shakllantirayotganini aniqlash;
- sezilarli o'zgarishlarning sabablarini belgilash.

Uzoq muddatli majburiyatlar tarkibiga qaytarish muddati bir yildan ortiq bo'lgan qarzlarni kiritiladi, jumladan:

- zaym va kreditlar — hisobot sanasidan keyin 12 oydan so'ng to'lanishi kerak bo'lgan, hali qoplanmagan kredit va zaym summalari;
- kechiktirilgan soliq majburiyatlari (otsrochlangan soliqlar) — bu ko'rsatkich soliq va buxgalteriya hisobidagi vaqtinchalik tafovutlar natijasida shakllanadi, xususan amortizatsiya qoidalari farq qilganda;
- boshqa uzoq muddatli majburiyatlar — olingan kredit va zaymlardan tashqari uzoq muddatli kreditorlik qarzdorligining boshqa turlari.

Odatda, ushbu moliyalashtirish manbalarini baholash ularning balans passividagi ulushi tadqiqot davrida 5–15 % dan oshganda amalga oshiriladi. Bunday baholash jarayonida kompaniyaning uzoq muddatli istiqboldagi qarzdorlik summasi aniqlanadi.

Ushbu ko'rsatkich ulushining o'sishi har doim ham uzoq muddatli qarzlarning mutlaq summasi ortishi bilan bog'liq bo'lmaydi. Masalan, balansda qisqa muddatli zaymlar summasi sezilarli darajada kamaygan bo'lishi mumkin. Bunday holda passiv tuzilmasidagi umumiy o'zgarishni manfiy deb baholash qiyin. Ammo agar uzoq muddatli majburiyatlar nisbiy ulushining oshishi qisqa muddatli qarzlarni restrukturizatsiya qilish hisobiga yoki qo'shimcha tashqi moliyalashtirishni talab qiladigan yirik investitsiya qo'yilmalari natijasida yuzaga kelgan bo'lsa, bunday o'zgarishni ijobiy deb baholab bo'lmaydi. Chunki bu turdagi majburiyatlarning ortishi kompaniyaning kreditorlarga bo'lgan qarzga bog'liqligini oshiradi.

Kompaniyaning moliyaviy barqarorligini prognoz qilish maqsadida uzoq muddatli qarzlarni baholashda joriy strategiyani ham hisobga olish lozim. Uzoq muddatli qarzdorlikning ko'payishi vaqtinchalik bo'lishi va investitsiya bosqichi tugagach, uning qisqarishi rejalashtirilishi mumkin.

Qisqa muddatli majburiyatlar dinamikasini kompaniyaning joriy ishlab chiqarish faoliyatini moliyalashtiruvchi asosiy manbalar kesimida detallashtirib baholash kerak:

- barqaror passivlar (budget va ish haqi bo'yicha qarzdorlik);
- bir yil ichida to'lanadigan kreditlar;
- hisob-kitoblardagi mablag'lar.

Agar moliyaviy natijalar to'g'risidagi hisobotda daromad va xarajatlardagi o'zgarishlar sezilmasa, biroq balansda budget oldidagi qarzdorlik keskin oshgan bo'lsa, bu davlatga soliq to'lovlari bo'yicha me'yordan ortiq qarzdorlik yuzaga kelganidan dalolat beradi. Bunga quyidagilar ham ishora qilishi mumkin:

- korxona aylanmalarining o'sish sur'atlariga nisbatan budget oldidagi qarzdorlikning tezroq ortishi;
- budget oldidagi qarzdorlikning aylanish davrining cho'zilishi.

Kreditorlik qarzdorligi korxonaning ta'minotchilar oldidagi qarzlarini aks ettiradi. Ushbu passivlarni baholashni debitorlik qarzdorligi tahlili bilan uyg'unlashtirish lozim, chunki bu ta'minotchilar va xaridorlar bilan munosabatlarning umumiy manzarasini beradi. Agar passivlarda kreditorlik qarzdorligi ulushi oshsa, kreditorlik va debitorlik qarzdorliklarining aylanish davrlarini taqqoslash zarur. Agar kreditorlik qarzdorligi aylanish davri debitorlik qarzdorligi davridan oshmasa, balans tuzilmasida bu qarzlar ulushining o'sishi kompaniya moliyaviy barqarorligini maqbul darajada saqlash uchun yo'l qo'yilishi mumkin.

Kompaniya passivi tuzilmasi bo'yicha umumiy xulosa chiqarilganda moliyalashtirishning bir manbasi foydasiga katta nomutanosiblik bo'lishi maqbul emas. Normal ishlab chiqarish jarayonida barcha manbalardan oqilona foydalanish zarur.

Korxona balans passivining asosiy ijobiy xususiyatlariga quyidagilar kiradi:

- to'plangan kapitalning o'sishi (taqsimlanmagan foyda va rezerv kapitali);
- budget, budgetdan tashqari jamg'armalar va ish haqi bo'yicha me'yordan ortiq qarzdorlikning mavjud emasligi yoki qoplanishi;
- qoniqarli kredit tarixi.

Kassa uzilishlarini, ya'ni pul oqimi uzilishlarini bartaraf etish nuqtayi nazaridan kreditorlar oldidagi qarzdorlikning oshishi ma'lum ma'noda ijobiy holat sifatida baholanishi mumkin. Bu chora aylanma aktivlar o'sishini foiz to'lanadigan kredit resurslarini jalb etmasdan moliyalashtirish imkonini beradi. Biroq agar ta'minotchilar hisob-fakturalarini to'lash muddatining uzaytirilishi jarimalar, penyalari qo'llanishiga yoki ta'minotchilarni yo'qotishga olib kelsa, dastlabki ijobiy samara ma'lum vaqt o'tib salbiy oqibatlar bilan almashadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, korxonalarning moliyaviy barqarorligini boshqarish — bu faqat hisob-kitob emas, balki uzluksiz davom etuvchi jarayondir. Barqarorlikni ta'minlash uchun korxona o'z mablag'lari va jalb qilingan resurslar nisbatini oqilona ushlab turishi, aylanma kapitaldan samarali foydalanishi, pul oqimlarini rejali boshqarishi va xatarlarni oldindan baholashi zarur. Qarz yukini me'yorida saqlash, diversifikatsiya qilish, xarajatlarni optimallashtirish hamda stress-testlar o'tkazish orqali moliyaviy barqarorlikni kafolatlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Кукушкина О. А. К вопросу о финансовой устойчивости предприятия // Экономические науки. – 2017. – № 4. – С. 42–49.
2. Маркарян Э. А. Финансовый менеджмент. – М.: КноРус, 2018. – 128 с.
3. Дорофеева Л. И. Финансовый менеджмент: учебное пособие. 2-е изд. – Саратов: Научная книга, 2019. – 191 с.
4. Пионткевич Н. С., Юзвович Л. И. Развитие финансового консультирования в управлении финансами организации: монография. – Екатеринбург: Издательство УрГЭУ, 2021. – 191 с.
5. Шпилина Т. М., Ладин И. И. Стабилизация финансового состояния предприятия: разработка методики и оценка её эффективности // Экономика и предпринимательство. – 2022. – № 4. – С. 1404–1410.
6. Хамбулатова З. Р., Исмаилов И. М. Р. Финансовая устойчивость предприятия: анализ и пути улучшения // Экономика и предпринимательство. – 2021. – № 3. – С. 1407–1411.
7. Закирова Э. Р. Управление финансовыми ресурсами: учебное пособие. Ч. 2. – Екатеринбург: Издательство УрГЭУ, 2020. – 178 с.

muhandislik **& iqtisodiyot**

ijtimoiy-iqtisodiy, innovatsion texnik,
fan va ta'limga oid ilmiy-amaliy jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir Alibekov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2025. № 8

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Muhandislik va iqtisodiyot" jurnali 26.06.2023-yildan
O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan
№S-5669245 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: №095310.

**Manzilimiz: Toshkent shahri Yunusobod
tumani 15-mavze 19-uy**

+998 93 718 40 07

<https://muhandislik-iqtisodiyot.uz/index.php/journal>

t.me/yait_2100